

До спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України
01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4

ВІДГУК

офіційного опонента Загинеї-Заболотенко Зої Аполлінаріївни
на дисертацію **Михайлова Михайла Володимировича** на тему:
«Підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Актуальність теми дослідження. Важливою складовою правової реформи у галузі кримінального права України є теоретичне дослідження тих кримінально-правових понять, що можуть претендувати на роль наскрізних та які можуть стати основою тексту нового Кримінального кодексу України, розробка якого зараз здійснюється в Україні. Одним із таких понять, без перебільшення, є підкуп, який на сьогодні використовується у низці статей як Загальної, так і Особливої частини КК України. Поняття «підкуп» вживається і в інших нормативно-правових актах. Наприклад, у Законі України від 07.06.1996 № 236/96-ВР «Про захист від недобросовісної конкуренції» роз'яснюється зміст понять «Підкуп працівника, посадової особи постачальника», «Підкуп працівника, посадової особи покупця (замовника)» (статті 13 та 14). Термін «підкуп» вживається також, зокрема, у Законі України від 26.01.2021 № 1135-IX «Про всеукраїнський референдум», у Виборчому кодексі України. Використовується вказаний термін і в підзаконних нормативно-правових актах, а саме у Правилах професійної етики нотаріусів, затверджених наказом Міністерства юстиції України 07.06.2021 № 2039/5, у Порядку організації та проведення аукціонів з продажу майна боржників у справах про банкрутство (неплатоспроможність), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2019 № 865 та інших.

Таким чином, термін «підкуп» - не лише кримінально-правовий. Вочевидь, він має міжгалузевий характер, а тому й підходи щодо його змісту у різних галузях права мали б бути типовими, однаковими. Водночас у вказаному контексті саме кримінально-правове значення поняття «підкуп» повинно стати пріоритетним,

оскільки це поняття первинно все ж належить до наскрізних кримінально-правових. А тому саме з урахуванням значення поняття «підкуп» у теорії кримінального права України має визначатися зміст вказаного терміна в інших нормативно-правових актах некримінально-правового характеру.

У дисертації актуальність теми, обраної для дослідження, актуалізована низкою інших чинників, до яких віднесено небезпеку підкупу як корупційного та некорупційного прояву, сучасним етапом реформування кримінального законодавства України та розробки нового КК України.

Попри те, що тема кримінальної відповідальності за підкуп загалом та окремих його аспектів була предметом дослідження багатьох науковців (автор у вступі дисертації згадує прізвища близько 30 науковців, які у своїх комплексних монографічних дослідженнях вивчали кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти підкупу), все ж вона не втратила своєї актуальності з огляду на певну трансформацію того порядку суспільних відносин, що поставлений під охорону кримінально-правових норм про підкуп (як корупційний, так і некорупційний).

Дисертацію виконано виконано у межах теми науково-дослідної роботи відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України «Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції України» (I кв. 2017 р. – IV кв. 2019 р., номер державної реєстрації 0117U002703); «Проблеми модернізації теорії і практики протидії злочинності в Україні» (2020 р. – 2022 р., номер державної реєстрації 0119U103017).

Тема дисертації затверджена (протокол № 7 від 04 грудня 2015 р.) та уточнена на засіданнях Вченої ради Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (протоколи № 03 від 04 березня 2020 р. та № 09 від 29 грудня 2020 р.).

Вказане вище засвідчує, що тема, присвячена проблемам проблемі підкупу у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень, обрана для дослідження Михайлова М.В., є актуальною та своєчасною.

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація Михайлова М.В. ґрунтується на комплексному, системному підході, характеризується належним рівнем наукових узагальнень. У праці застосовуються різноманітні *методи* пізнання правових явищ (філософські, загальнонаукові та спеціально наукові), а саме: діалектичний, системний, догматичний (формально-логічний), соціологічний, історико-правовий, порівняльно-правовий. Методології дослідження присвячено підрозділ 1.1 роботи. Звертаю увагу на те, що Михайлов М.В. формує домінуючу ідею для дослідження підкупу у законодавчих конструкціях

кримінальних корупційних правопорушень зі світоглядних позицій концепції соціального натуралізму, фундатором якої є його науковий керівник, шановний Олександр Миколайович Костенко.

Емпіричну базу *дослідження*, як зазначено у Вступі дисертації, становлять: матеріали судової практики застосування кримінального законодавства України (остаточні рішення в окремих кримінальних провадженнях, ухвалені місцевими, апеляційними судами, а також Верховним Судом); статистичні дані Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України.

Попри відсутність у роботі додатків, в яких могли б міститися узагальнені дані опрацьованої судової практики стосовно кримінальної відповідальності за підкуп, констатую, що судова практика у дисертації Михайлова М.В. використана достатньо повно. Практично кожен науковий висновок обґрунтовано правовими позиціями Верховного Суду. Такий підхід є надзвичайно продуктивний, оскільки дозволяє підтвердити наукові здобутки дисертанта домінуючими підходами судової практики.

Основні положення та результати дисертації відображено у 10 наукових публікаціях, з яких 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному виданні (Республіка Польща), 5 тез виступів на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах.

Структура дисертації характеризується логічністю викладення матеріалу, що дозволило дисертантці послідовно розглянути всі окреслені питання. Наукове дослідження складається з переліку умовних позначень, вступу, 3 розділів, поділених на 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації становить 237 сторінок, з них список використаних джерел (280 найменування) на 30 сторінках, додатки на 13 сторінках.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає в тому, що у науковій праці Михайлов М.В. сформульовано теоретично обґрунтовані і практично значущі висновки щодо підкупу у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень.

До положень дисертації, які, мають елементи наукової новизни, належать, зокрема, такі результати дослідження.

Вперше:

1) виявлено способи формулювання підкупу у законодавчих конструкціях статей КК України, до яких віднесено: вживання терміна «підкуп»; використання частини дій, що утворюють підкуп; посилання на номери статей Особливої частини КК України, в яких передбачається відповідальність за підкуп. Окрім того, підкуп може

виступати й латентним елементом окремих законодавчих конструкцій корупційних кримінальних правопорушень;

2) виокремлено елементи законодавчої конструкції частини другої статті 8 КК України, що визначає реальний принцип чинності кримінального закону України у просторі: суб'єкт – іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні; місце вчинення кримінального правопорушення – за межами України; предмет: вчинення вказаними особами у співучасті із службовими особами, громадянами України, будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого у статтях 368, 368³, 368⁴, 369 і 369² цього Кодексу; пропозиція, обіцянка, надання ними неправомірної вигоди таким службовим особам; прийняття ними пропозиції, обіцянки ними неправомірної вигоди чи одержання від них такої вигоди. Запропоновано визнавати єдиною, інтегрованою, синтетичною кримінально-правовою нормою, що передбачає реальний принцип дії кримінального закону у просторі, нормативний матеріал, викладений у частинах першій та другій статті 8 КК України;

3) виокремлено та охарактеризовано елементи законодавчої конструкції підкупу як способу торгівлі людьми (стаття 149 КК України): предмет підкупу – неправомірна вигода; форма підкупу – активна чи пасивна; дії, що утворюють підкуп: «обіцянка – прийняття обіцянки», «надання – прийняття або одержання неправомірної вигоди»; суб'єкти підкупу: активний та пасивний (особа, яка контролює потерпілого) сторони підкупу; предмет змови – отримання згоди пасивного учасника підкупу, на його експлуатацію;

удосконалено:

4) науковий підхід, відповідно до якого підставою застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб повинен визнаватися не лише активний, а й пасивний підкуп, а незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції має стосуватися виключно вчинення працівником такої юридичної особи корупційного підкупу, передбаченого статтями 354, 368, 368³, 368⁴ та 369 цього Кодексу;

5) погляди науковців стосовно діянь, що утворюють підкуп. Зокрема, виокремлено прагматичні (ментальні) та фізичні дії як елементи законодавчої конструкції підкупу. До першої форми віднесено «пропозицію – прийняття пропозиції», «обіцянку – прийняття обіцянки», «прохання надати неправомірну вигоду», а до другої – «надання – одержання або прийняття» неправомірної вигоди. Запропоновано відмовитися від таких діянь, як «пропозиція – прийняття пропозиції неправомірної вигоди»; залишити «прохання надати неправомірну вигоду» як діяння при пасивному

підкупі; передбачити таку альтернативну дію пасивного підкупу, як «прийняття неправомірної вигоди»;

б) наукове обґрунтування необхідності виключення зі статті 160 КК України частини другої, яка передбачає кримінальну відповідальність за непрямий підкуп виборців або учасників референдуму з огляду на: диференціацію у виборчому законодавстві непрямого підкупу, який може мати місце лише під час передвиборної агітації, та прямого підкупу, що може здійснюватися на будь-якій стадії виборчого процесу; наявність адміністративної відповідальності за непрямий підкуп (частина друга статті 212-10 КУпАП), ознаки складу якого є тотожними з ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 160 КК України;

дістали подальшого розвитку:

7) класифікація законодавчих (юридичних) конструкцій. Залежно від виду кримінальних правопорушень виокремлено конструкції злочинів та кримінальних проступків. Залежно від форми вираження – конструкції КК України; доктринальні конструкції; конструкції адміністративних правопорушень, що підпадають під поняття «кримінальне обвинувачення»; конструкції у правових висновках Верховного Суду;

8) характеристика підкупу як елементу законодавчих конструкцій норм про співучасть у вчиненні кримінального правопорушення: вплив на свідомість іншої особи, в якій є варіант вибору своєї подальшої поведінки, з метою спонукання її до вчинення кримінального правопорушення з отриманням за це матеріальної або нематеріальної вигоди;

9) встановлення випадків передбачення законодавцем підкупу у статтях Особливої частини КК України. Зокрема, підкуп може виступати способом тих кримінальних правопорушень, об'єктивна сторона яких містить елементи діяльності підбурювача або які полягають у спонуканні чи схиланні до вчинення кримінального правопорушення. Водночас підкуп не може виступати способом кримінальних правопорушень, об'єктивна сторона яких пролягає у примушуванні до протиправної поведінки, яке характеризується більш інтенсивним впливом на свідомість особи, яку схиляють до вчинення кримінального правопорушення.

Положення та висновки, сформульовані в дисертації, окрім теоретичного, мають також **практичне значення** і можуть бути використані у таких сферах:

– *науково-дослідній* – для подальшого вивчення теоретичних проблем ефективності кримінального закону України, його якості;

– *освітній* – під час підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників, викладання кримінального права, кримінології у закладах вищої освіти;

– *нормотворчій* – для подальшого вдосконалення КК України та інших нормативно-правових актів з тим, щоб він був ефективним.

Вивчення дисертації показує **достатню апробацію** основних положень, висновків та пропозицій наукового дослідження, які викладені в роботі та рекомендовані для використання у науково-дослідній і практичній діяльності правоохоронних органів та суду. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки і рекомендації було оприлюднено та обговорено у виступах дисертантки на наукових заходах.

В авторефераті викладені основні положення дисертаційної роботи. Дисертація та автореферат відповідають вимогам МОН України. За своїм змістом ***автореферат є ідентичним основним положенням тексту дисертації***.

Зміст дисертації та її завершеність. У цілому науковий рівень рецензованої роботи дозволяє надати позитивну оцінку змісту дисертації, визнати її завершеною науковою працею, яка характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувачки у кримінально-правову науку.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами з дотриманням системного викладення матеріалу. Робота написана державною мовою, стиль викладення матеріалу – науковий, літературний. Текст дисертації позбавлений граматичних та орфографічних помилок, а також технічних недоліків.

Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються послідовністю, аргументованістю і завершеністю.

Загалом позитивно оцінюючи рецензовану працю, акцентую увагу на окремих суперечностях, спірних положеннях, які потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

Пропоную до розгляду та наукової дискусії, зокрема, такі **зауваги**.

1. Про підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень (назва) та про підкуп у законодавчих конструкціях статей Загальної та Особливої частини КК України (у роботі).

З назви дисертації вбачається (і це виступає, відповідно, предметом роботи) є підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень. Водночас фактично дисертант значно ширше підійшов до висвітлення вказаного питання, оскільки дослідив не лише підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень, а й підкуп у законодавчих конструкціях некорупційних кримінальних правопорушень, а також у статтях Загальної частини КК України

(зокрема, підкуп у законодавчій конструкції реального принципу чинності кримінального закону у просторі, підбурювача як виду співучасника кримінального правопорушення та застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб).

З першого погляду, такий методологічний підхід, який враховує системні зв'язки кримінально-правових норм, що містять у своїй законодавчій конструкції елемент підкупу, є надзвичайно позитивним та корисним. Адже, як вдало зазначає Михайлов М.В., а також інші науковці, один і той же термін повинен мати однакове значення у всіх статтях нормативно-правового акта (у нашому випадку – КК України). Такий підхід дозволяє виявити певні закономірності стосовно ознак (об'єктивних та суб'єктивних) підкупу у законодавчих конструкціях статей КК України, а також екстраполювати ознаки корупційного підкупу на некорупційний, що власне й зроблено у цій роботі. Принаймні на рівні постановки проблеми.

Проте такий підхід, на мій погляд, подекуди заважав дисертанту, оскільки він інколи забувається, що для дослідження підкупу у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень ним було використано системний метод дослідження.

Наприклад, пропонуючи передбачити такі діяння, що включаються у поняття корупційного підкупу, як «пропозицію – прийняття пропозиції», «обіцянку – прийняття обіцянки», «прохання надати неправомірну вигоду», «надання – одержання або прийняття» неправомірної вигоди, і вказуючи, що суспільно небезпечні діяння є загальною ознакою підкупу, допускає певну суперечність з пропозицією визнавати діяння у законодавчих конструкціях некорупційного підкупу.

Наприклад, до дій, що утворюють підкуп у законодавчій конструкції підкупу у складі торгівлі людьми (ст. 149 КК України), дисертант відносить такі: «обіцянка – прийняття обіцянки», «надання – прийняття або одержання неправомірної вигоди» (с. 12 дисертації). А де ж «прохання надати неправомірну вигоду»? Ця дія виокремлюється ним у складі корупційного підкупу.

2. Підкуп – це наскрізне чи універсальне кримінально-правове поняття?

У п. 1 новизни дисертації Михайлов М.В. вказує, що ним уперше запропоновано відносити підкуп до *універсальних* кримінально-правових понять, що охоплює корупційні та некорупційні прояви, з загальними (предмет, суспільно небезпечні діяння, предмет змови, вина) та змінними ознаками (об'єкт, форма підкупу, суб'єкт), наявність яких залежить від особливостей того порядку суспільних відносин, на який посягає відповідний різновид підкупу або від його об'єктивних проявів (с. 11). Про

універсальність вказаного поняття дисертант пише у підрозділі 1.1 (підпункт 1.1.1), характеризуючи методологію дослідження.

Водночас дещо про інше читаємо у підпункті 1.1.3 підрозділу 1.1, а також в інших підрозділах дисертації:

с. 6 дисертації: підкуп є *наскрізним кримінально-правовим поняттям*, законодавчою конструкцією, яка у тексті статей КК України має свою структуру, що вимагає комплексного підходу під час дослідження підкупу у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень;

с. 62–63 дисертації: «поняття «підкуп» за своєю правовою суттю є *наскрізним*, оскільки з урахуванням його *універсального* значення воно мало б характеризуватися однаковим змістом у всіх статтях КК»;

с. 189 дисертації: підводячи підсумки дослідження, Михайлов М.В. відзначає, що «підкуп віднесено до *універсальних наскрізних* кримінально-правових понять».

Як вбачається, універсальні та наскрізні кримінально-правові поняття – це не одне і те ж. Якщо наскрізне кримінально-правове поняття розглядається у контексті його використання у межах одного нормативно-правового акта, то універсальні поняття мають властивості міжгалузевих, оскільки, на мій погляд, мають однакові властивості, ознаки у нормативно-правових актах різної галузевої приналежності.

Тобто, про підкуп як універсальне правове поняття доцільно вести мову у разі характеристики його спільних ознак у всьому правовому просторі, а не лише у КК України. Зокрема, йдеться про ті нормативно-правові акти, що вказувалися на початку відгуку на дисертацію.

Ураховуючи викладене, підкуп слід відносити все ж до наскрізних кримінально-правових понять, а не до універсальних правових понять. Ця презумпція може бути спростована шляхом додаткових досліджень змісту поняття «підкуп» у всьому правовому полі.

3. Підкуп – це самодостатня законодавча конструкція чи елемент законодавчої конструкції корупційних кримінальних правопорушень?

Дослідження проблеми підкупу у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень у роботі, що рецензується, виходячи з назви, мала б здійснюватися у контексті того, яку ж роль відіграє підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень. Що ж декларує дисертант та пише у тексті роботи?

на с. 5: зазначається, що «...підкуп є наскрізним кримінально-правовим поняттям, законодавчою конструкцією, яка у тексті статей КК України має свою структуру...»;

на с. 7: декларується розгляд «підкупу як законодавчої конструкції кримінальних корупційних правопорушень»;

на с. 9: визначення завдань дослідження полягає, зокрема, у такому: «розкрити зміст підкупу як елемента законодавчих конструкцій статей про співучасть у вчиненні кримінального правопорушення»; «з'ясувати значення підкупу як підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», «охарактеризувати елементи законодавчої конструкції корупційного підкупу у статтях Особливої частини КК України»;

на с. 12: автор стверджує, що ним було вперше виокремлено та охарактеризовано елементи законодавчої конструкції підкупу як способу торгівлі людьми (стаття 149 КК України);

на с. 23: підкуп розглядається як наскрізне кримінально-правове поняття.

Аналогічні формулювання безпосередньо використовуються автором по тексту праці.

Ураховуючи викладене, Михайлов М.В. так до кінця і не визначився з тим, що ж він розглядає: підкуп як самостійну законодавчу конструкцію у статтях Загальної та Особливої частин КК України чи підкуп як елемент законодавчої конструкції корупційних кримінальних правопорушень? Окрім того, незрозумілим вбачається бачення автора з приводу співвідношення законодавчих конструкцій з правовими поняттями, що доцільно уточнити під час публічного захисту дисертації.

4. Підкуп як змова на вчинення кримінального правопорушення.

Як зазначається у пункті 4 положення новизни дисертації, Михайлов М.В. уперше запропонував розглядати підкуп у законодавчих конструкціях статей КК України крізь призму змови на вчинення кримінального правопорушення, яка може бути як цілісною, так і розірваною. При цьому він виокремлює розірвану змову у цьому випадку, яка має місце у разі, коли між особами, які змовляються, домовленість ще не досягнута, хоча активний суб'єкт пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду іншій особі.

Вказане положення новизни безпосередньо обґрунтовується у підрозділі 1.4 роботи. Зокрема, на с. 89 дисертації автор пише про те, що найбільш точно підкуп можна описати з огляду на поняття змови, яке у цьому випадку є родовим та передбачає таємну домовленість двох чи більше суб'єктів кримінального правопорушення про спільне вчинення правопорушення та досягнення загального суспільно небезпечного наслідку. Відповідно й змова передбачає наявність двох взаємодіючих суб'єктів, учасників суспільних відносин стосовно підкупу. Водночас сама змова як ознака підкупу, на відміну від змови в інших статтях Особливої частини

КК України, може носити розірваний характер, коли, наприклад, службовій особі надається неправомірна вигода, від якої вона відмовляється. Тому вважаємо за доцільне вказати, що змова як ознака підкупу може бути як повною, так і розірваною, що фактично на кваліфікацію не впливає.

Проте погодитися з таким твердженням не вбачається можливим.

Як правильно пише дисертант, змова на вчинення кримінального правопорушення полягає у таємній домовленості принаймні двох осіб та передбачає певну взаємодію між ними.

По-перше, під час підкупу однієї особи іншою домовленість може носити не таємний, а відкритий характер.

По-друге, домовленість при підкупі може бути одностороння, коли лише одна сторона підкупу вчиняє певні протиправні дії, спрямовані на передачу неправомірної вигоди.

Наприклад, ОСОБА_1, який керував автомобілем, було зупинено автопатрулем. Після виявлення інспектором ОСОБА_3 у ОСОБА_1 характерних ознак алкогольного сп'яніння та передачі документів для складання протоколу про адміністративне правопорушення, ОСОБА_1 з метою уникнути притягнення до адміністративної відповідальності поклав на переднє пасажирське сидіння службового автомобіля 1000 грн з тією метою, щоб інспектор ОСОБА_3 не складав протокол. У подальшому ОСОБА_1 сів за кермо свого автомобіля, намагався втекти з місця вчинення злочину та потрапив у дорожньо-транспортну пригоду.

Кваліфікація дій ОСОБА_1: ч. 1 ст. 369 (вирок Дарницького районного суду м. Києва від 12.10.2018 у справі № 753/21723/16-к (провадження № 1-кп/753/229/18); ухвала апеляційного суду Київської області від 12.12.2019 у справі № 753/21723/16-к (провадження № 11кп/824/3142/2019); ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 369 КК (постанова Верховного Суду від 20.05.2020 у справі № 753/21723/16-к (провадження № 51-1406км19)).

Не ставлячи під сумнів правильність кваліфікації дій ОСОБА_1, все ж таки у вказаному прикладі навряд чи можна стверджувати, що підкуп мав форму змови, яка, на думку дисертанта, є визначальною у цьому випадку. Адже дії ОСОБА_1 були не таємними, а відкритими, а дії щодо надання неправомірної вигоди були односторонніми. У вказаній ситуації відсутнє щонайменше волевиявлення суб'єкта відносно предмета підкупу. Тобто, відсутня взаємодія між ними, яка є обов'язковою ознакою змови на вчинення кримінального правопорушення.

Окрім того, прохання надати неправомірну вигоду, яке дисертант пропонує залишити серед дій, що включаються до поняття підкупу, не має своєї пари з боку

особи, до якої адресоване таке прохання. Тому й змови у такому випадку апіорі бути не може.

Ураховуючи викладене, вважаю, що розглядати підкуп крізь призму змови на вчинення кримінального правопорушення щонайменше некоректно.

5. Щодо виокремлення видів підкупу.

У пункті 7 новизни дисертації стверджується, що дисертантом удосконалено класифікацію видів підкупу у кримінальному праві України, здійснену іншими науковцями. Автор при цьому використовує такі класифікаційні критерії.

Залежно від частини КК України, в якій він передбачений: підкуп як елемент законодавчих конструкцій статей Загальної чи Особливої частин цього Кодексу.

Зауважень до вказаних видів немає.

Залежно від способу текстуального відображення підкупу у законодавчих конструкціях статей КК України: підкуп як наявний чи латентний елемент таких конструкцій.

Щодо виокремлення підкупу як латентного елемента законодавчих конструкцій статей КК України, то дозволю собі зауважити, що який би спосіб не обрав законодавець текстуального відображення підкупу (словесний чи цифровий), він робить це явно, закріплюючи у вигляді знаків інформацію про підкуп. Латентність, на мою думку, не притаманна для способу текстуального відображення підкупу у законодавчих конструкціях статей КК України. Принаймні твердження автора про те, що підкуп у статтях КК України може бути латентним, потребує додаткового обґрунтування під час захисту дисертації.

З урахуванням наявності ознак корупції: корупційний, некорупційний підкуп та підкуп, пов'язаний з корупцією.

До підкупу, пов'язаного з корупцією, дисертант відносить склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 370 «Провокація підкупу» КК України. Як вбачається з попередніх наукових праць Михайлова М.В., він відносив провокацію підкупу до корупційних кримінальних правопорушень. Проте подальше дослідження проблеми корупційного підкупу дозволило скоригувати свою точку зору у цьому контексті. Зокрема, на с. 67 дисертації автор пише про те, що «провокація підкупу, як правопорушення, пов'язані з корупцією, не містять ознак корупції, а тому становить такий вид підкупу, як підкуп, пов'язаний з корупцією».

Погодитися з тим, що провокація підкупу – це корупційне правопорушення, не можемо поголитися однозначно. Адже, як стверджує вже у дисертації автор, провокація підкупу не містить необхідних ознак корупції, закріплених у ст. 1 Закону

України «Про запобігання корупції». Тому досить добре, що Михайлов М.В. скоригував свою точку зору у дисертації.

Проте, відносячи провокацію підкупу до підкупів, пов'язаних з корупцією, дисертант не врахував значення поняття «правопорушення, пов'язане з корупцією» у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», відповідно до якого це діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. Автор, взявши за основу своєї пропозиції те, що провокація підкупу не містить ознак корупції, проігнорував, що правопорушення, пов'язане з корупцією, повинно порушувати встановлені Законом України «Про запобігання корупції» вимоги, заборони та обмеження». Цей Закон не містить вимог, заборон та обмежень в аспекті недопущення провокації підкупу.

З урахуванням ролі суб'єкта: активний та пасивний підкуп.

На мій погляд, не можна говорити про пасивний підкуп та використовувати вказане поняття у контексті діяльності особи, яка приймає обіцянку, пропозицію, одержує неправомірну вигоду. Звісно, дисертант вказує, що про пасивний підкуп йдеться у міжнародних антикорупційних конвенціях. Однак це – непереконливий аргумент, оскільки беззастережно використовувати термінологію міжнародних актів без урахування специфіки термінологічного поля КК України, значення того чи іншого слова в українській мові, щонайменше некоректно.

Залежно від сфери, в якій вчиняються протиправні діяння: корупційний підкуп у публічній сфері, у приватній сфері, у сфері здійснення професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у сфері спорту, незалежно від сфери, а також некорупційний підкуп у сфері проведення виборів та референдуму, у сфері правосуддя.

Михайловим М.В. не зовсім коректно запропоновано назву критерію. «у сфері». Адже одне зі значень слова «сфера» - це сукупність умов, середовище, в яких щонебудь відбувається; обстановка. Наприклад, якщо неправомірна вигода була надана приватним підприємцем службовій особі публічного права, то у якій сфері було вчинено підкуп: у публічній чи приватній? Окрім того, дисертант допустив помилку у класифікації, здійснивши фактично виокремлення видів підкупу за двома різними критеріями.

6. Про єдину, інтегровану, синтетичну норму, передбачену у частинах першій та другій статті 8 КК України.

Надзвичайно позитивним в аспекті висвітлення проблеми підкупу у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень

є зосередження уваги не лише на проблемах, які зазвичай висвітлюються у наукових публікаціях (йдеться про кримінальну відповідальність за підкуп як кримінальне правопорушення, передбачене у статтях Особливої частини КК України), а й на тих питаннях, які залишаються «за ширмою» наукових розвідок.

Йдеться, наприклад, про висвітлення проблем реального принципу чинності закону України про кримінальну відповідальність у просторі, що передбачений у ст. 8 КК України.

У підсумку Михайлов М.В. цілком слушно виокремлює елементи законодавчої конструкції частини другої статті 8 КК України, що визначає реальний принцип чинності кримінального закону України у просторі: суб'єкт – іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні; місце вчинення кримінального правопорушення – за межами України; предмет: вчинення вказаними особами у співучасті із службовими особами, громадянами України, будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого у статтях 368, 368³, 368⁴, 369 і 369² цього Кодексу; пропозиція, обіцянка, надання ними неправомірної вигоди таким службовим особам; прийняття ними пропозиції, обіцянки ними неправомірної вигоди чи одержання від них такої вигоди.

Дисертантом запропоновано визнавати єдиною, інтегрованою, синтетичною кримінально-правовою нормою, що передбачає реальний принцип дії кримінального закону у просторі, нормативний матеріал, викладений у частинах першій та другій статті 8 КК України (с. 11 дисертації).

Відповідні питання детально висвітлюються у підрозділі 2.1 дисертації.

Водночас не зі всім можна погодитися.

Так, на с. 5 вступу дисертації Михайлов М.В. стверджує, що підкуп є елементом законодавчої конструкції реального принципу чинності закону України про кримінальну відповідальність у просторі (ч. 2 ст. 8 КК України). На мій погляд, таке твердження звучить певним чином некоректно. Адже зводити все до законодавчих конструкцій навряд чи виправдано. У цьому контексті слід вести мову про те, що законодавець передбачив у ст. 8 КК України різні форми прояву реального принципу чинності закону України про кримінальну відповідальність у просторі, віднісши до однієї з них не підкуп, а співучасть у вчиненні окремих корупційних кримінальних правопорушень іноземців або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні зі службовими особами, які є громадянами України.

Окрім того, що дисертант розуміє під синтетичною нормою права, інтегрованою нормою права та єдиною нормою права?

Втім, висловлені зауваження не впливають на цілком позитивну оцінку роботи Михайлова М.М. та не впливають на високий науковий рівень підготовленої ним дисертації.

Висновок щодо кандидатської дисертації

Таким чином, дисертація Михайлова Михайла Володимировича є завершеною кваліфікаційною науковою працею, що виконана особисто здобувачем, містить висунуті ним наукові положення та отримані нові науково обґрунтовані теоретичні й прикладні результати в галузі кримінального права України, які у сукупності розв'язують важливу науково-теоретичну та прикладну проблему підкупу у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень.

Дисертація Михайлова Михайла Володимировича на тему: «Підкуп у законодавчих конструкціях корупційних кримінальних правопорушень» за спеціальністю 12.00.08 – «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право», повністю відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, передбаченими пунктами 9 та 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, основним вимогам до дисертацій та авторефератів дисертацій.

З урахуванням викладеного Михайлов Михайло Володимирович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право».

Офіційний опонент –

начальник відділу єдності правових позицій
правового управління (III)
департаменту аналітичної та правової роботи
апарату Верховного Суду,
доктор юридичних наук, доцент

З.А. Загиней-Заболотенко

Підпис З. А. Загиней-Заболотенко засвідчую
Заступник керівника апарату
Верховного Суду –
керівник секретаріату
Касаційного кримінального суду

Ю. Б. Хім'як